

Малиха М.І.

Теоретичне осмислення сутності поняття «міграція» в політичній науці

У статті обґрунтована сутність сучасної міграції в контексті глобалізації. Дослідження демонструє зростання все більшої кількості людей, які беруть участь у міграційних процесах. Центральним питанням є взаємозалежність міграції та глобалізації сьогодні, наукове пояснення цих процесів. Наголошується, що політичні причини й передумови настільки ж важливі, як і економічні умови міграції, що запроваджує нові правила для світової спільноти. Основним завданням дослідження є спроба показати, що міграція може зробити дуже важливий внесок у соціально-економічний розвиток як у країнах походження, так і у країнах призначення.

Ключові слова: міграція, мігрант, міграційна політика, міграціологія, політична міграція, Міжнародна організація з міграції.

В статті обоснована сутність сучасної міграції в контексті глобалізації. Исследование демонстрирует рост все большего числа людей, участвующих в миграционных процессах. Центральным вопросом является взаимозависимость миграции и глобализации в настоящее время, научное объяснение данных процессов. Акцентируется, что политические причины и предпосылки настолько же важ-

ны, как и экономические условия миграции, что вводит новые правила для мирового сообщества. Основной задачей исследования является попытка показать, что миграция может сделать очень важный вклад в социально-экономическое развитие как в странах происхождения, так и в странах назначения.

Ключевые слова: миграция, мигрант, миграционная политика, миграциология, политическая миграция, Международная организация по миграции.

The given thesis is devoted to modern migration in the context of globalization. This research shows current developments of an increasing number of people who are involved in migration processes. A central issue in the paper is interdependence of migration and globalization nowadays. The data suggest that political reasons and backgrounds are as important as the economic conditions of migration, which introduces new rules to the global community. The major task of this study is to show that migration can make a very important contribution to social and economic development both in the countries of origin and the countries of destination.

Key words: migration, migrant, migration policy, political migration, the International Organization for Migration.

УДК 325.54

Малиха М.І.,
аспірант кафедри політології
та державного управління
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

У ході світового історичного розвитку міграція була об'єктом соціально-економічного державного регулювання й насамперед передбачала трудовий аспект зазначеного явища, що зумовлювало недостатню дієвість політичних важелів впливу в цій сфері. На сучасному етапі міграція з розряду соціально-економічного феномена переходить у розряд політичного. У зв'язку з цим розуміння взаємозв'язку політичних процесів і міграції, а також виявлення сутності, характеру та спрямованості їх взаємодії стає необхідним елементом досягнення національної й регіональної безпеки.

Протягом багатьох десятиліть дослідженням міграції займалися в основному економісти, соціологи та демографи, тоді як політичне вивчення міграційних процесів і їх вплив на структуру й політику сучасних держав залишалися в тіні. По суті ж, міграція населення є однією з важливих складових усе більш складної системи внутрішньодержавних і міждержавних відносин. У світлі загостреної глобальної конкуренції, транснаціоналізації політичного та економічного простору вона впливає на характер і сутність політичних процесів, на політичну систему будь-якої сучасної держави. Тому із середини 80-х рр. ХХ ст. політико-державна складова процесів міграції стала предметом вивчення вчених-політологів і правознавців.

Варто наголосити, що фахівці із суспільних наук підходять до вивчення міграції не з позицій загальної парадигми, а з позицій різних і конкуруючих

один із одним теоретичних поглядів, роздроблених між дисциплінами, регіонами та ідеологіями. У результаті дослідження міграцій мають властивість звужуватися, часто стають неефективними й характеризуються повторами, пустопорожніми розмовами, що вводить в оману спілкування та призводить до суперечок із принципових питань. Накопичення знань почнеться тільки тоді, коли дослідники візьмуть загальні теорії, концепції, інструменти і критерії [11, с. 700].

Мета дослідження полягає в деталізації поняття «міграція» в контексті явища глобалізації та визначення статусу політичної міграції в межах політичної науки.

Основоположною працею в будь-якому дослідженні, яке торкається питань міграції, є «Закони міграції» Е. Равенштейна [7]. Теоретичні напрацювання Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ) розкривають сутність явища, зокрема, у виданні "Migration for development: Within and Beyond Frontiers" [12], у глосарії МОМ [1] наведено тлумачення міграції. Неабияке значення мають дослідження Douglas Massey [11], який наголошує на об'єднанні знань про міграцію з усіх наук задля досягнення компромісу в дослідженні поняття й уникнення конфлікту різних наукових напрямів. Актуальність його думки підтверджується тим, що він займається проблемою безпосередньо: вчений є засновником і співдиректором Мексиканського й Латиноамериканського міграційного проекту.

Ю. Єфімов розглядав міграцію в сучасному політичному процесі, на особливу увагу заслуговує виокремлення ним окремого напрямку суспільної науки – політичної міграціології [4].

Уперше поняття «міграція» вводить у науковий ужиток у кінці XIX століття англійський учений Е. Равенштейн (1834–1913) у роботі «Закономи міграції». Автор розглядає міграцію як безперервний процес, зумовлений взаємодією чотирьох основних груп чинників, що діють, а саме: у початковому місці проживання мігранта, на стадії його переміщення, в місці в'їзду, а також чинники особистого характеру [7, с. 36]. Дослідник одним із перших виокремив базові закономірності розвитку транскордонних переміщень, які згодом названі законами міграції.

Згідно з Політологічним словником, міграція (лат. *migratio*, від *migro* переселяюсь) – це тимчасове, постійне чи сезонне переселення людей, пов'язане зі зміною місця проживання [8, с. 149]. Проте це визначення на сучасному етапі лише розкриває етимологію слова й не пояснює сутності явища. Саме тому доцільним є використання вченим Б. Юськівим у праці «Глобалізація і трудова міграція в Європі» твердження Міжнародної організації з питань міграції, що, «будучи похідними від різних політичних, соціальних, економічних і культурних контекстів, означення міграції є надзвичайно різним за своєю природою. Роблять їхнє порівняння складним не лише різні статистичні критерії, але й ті відмінності, які пов'язані з реальним соціальним і економічним значенням міграції, залежно від специфіки контекстів» [9, с. 142–143]. Сьогодні міграція є не тільки складовою глобалізаційних перетворень, а також рушійною силою цих процесів, що створює нові правила співжиття сучасних держав. У виданні Міжнародної організації з міграції “Migration for development: Within and Beyond Frontiers” подано тлумачення міграції як процесу переміщення населення через міжнародний кордон або в межах країни; вона охоплює будь-який вид переміщень незалежно від їх тривалості, складу чи причин; міграція включає пересування біженців, переміщених осіб, виселених людей та економічних мігрантів [12, с. 242].

Міграція – це процес пересування або через міжнародний кордон, або всередині країни, охоплює вона будь-який тип переміщення людей, незалежно від причин. Складніше дати визначення поняття «мігрант». Відповідно до Європейського комітету з міграції, термін «мігранти» використовується залежно від контексту щодо мігрантів, мігрантів, які повертаються, іммігрантів, біженців, переміщених осіб і осіб іммігрантського походження й/або членів груп етнічних меншин, які виникли в результаті імміграції [3].

МОМ визначає мігранта як термін, який «охоплює всі випадки, коли рішення про міграцію

людина приймає вільно, з причин «особистої зручності» й без втручання «примусового фактора» [1].

Західний науковець Д. Бертрам вважає, що економічні та демографічні фактори, які відповідають за розгортання міграцій, є другорядними щодо політичних, оскільки останні, опосередковуючи економічний і демографічний розвиток суспільства, визначають природу міграційних потоків, відповідно, є головними при поясненні явища трудової міграції. Головні положення цієї теорії зводяться до такого: по-перше, державна політика щодо регулювання міграцій робочої сили є визначальною для активізації міграційних процесів; по-друге, міжнародна трудова міграція завжди залежить від структури економіки конкретної держави та політичних подій, які в ній відбуваються; по-третє, окремі політичні сили можуть виступати ініціаторами формування міжнародного руху робочої сили, оскільки внаслідок його реалізації вони отримують певні вигоди [10, с. 11–13].

Варто зазначити, що політологічний підхід у дослідженні проблем міграції сформувався лише в 90-х рр. XX ст. і став доповненням до соціологічного та економічного підходів [8, с. 37]. Найбільш актуальними темами дослідження є вивчення ролі національної держави в управлінні міграційними потоками, питання оптимізації міграційної політики держави й ефективності імміграційного контролю [6, с. 325]. Також значущою темою є вплив міграції на інститути суверенітету і громадянства, взаємозв'язок міграції з політикою національної безпеки. Важливими видаються проблеми інкорпорації, соціальної адаптації та інтеграції мігрантів до приймаючої суспільства. При цьому політологія доповнює дослідження соціальної й економічної інкорпорації мігрантів вивченням політичної інтеграції в приймаючий соціум, досліджуючи проблеми набуття громадянства та політичних прав. Для етнополітології становлять інтерес, зокрема, проблема мобілізації етнічності, під якою розуміється «перетворення етнічності з психологічного, культурного чи соціального фактора в самостійну політичну силу з метою зміни статусу в загальній системі етнонаціональної стратифікації суспільства» [5].

Міграційні потоки впливають на політичну, демографічну, етнічну, соціально-економічну ситуацію в державі. У зв'язку з цим зростає роль політико-управлінських рішень, спрямованих на підтримку політичного порядку, міграція стає об'єктом політичного контролю й регулювання, однак належної ефективності їх неможливо домогтися без розвитку відповідних напрямів наукового знання [4, с. 3]. Міграційна політика є одним із напрямів демографічної політики, що включає сукупність способів і заходів цілеспрямованого впливу на міграційні процеси. Міграційна політика здійснюється державою в галузі міграції населення і трудових

ресурсів. Імміграційна політика регламентує правила та норми прийняття іноземних громадян, а еміграційна політика – виїзд громадян за кордон. Метою міграційної політики є оптимізація міграційного руху населення, що забезпечує відповідність трудових ресурсів робочим місцям. Міжнародна міграційна політика, на відміну від внутрішньої, застосовує жорсткіші вимоги до регулювання потоків мігрантів за обсягом, національним і професійним складом [2, с. 168].

Б. Юськів виділяє два аспекти міграційної політики: теоретико-методологічний і практичний. Перший становить систему управлінських ідей, соціально-економічно-політичних орієнтирів і поглядів, виражених у формі конкретних цілей, принципів, завдань і напрямів управління міграцією. Практичний аспект міграційної політики проявляється в діяльності держави та інших суб'єктів стосовно зрівноваження, гармонізації інтересів усіх учасників міграційних процесів [9, с. 262].

Згідно з політологічною концепцією міграції (М. Вейнер, А. Доуті, А. Золберг), міжнародна міграція – взаємодія між державами походження та державами призначення, при якій передається юрисдикція, пов'язана з тим, що мігранти, припиняючи бути членами держави походження, стають членами держави призначення [14, с. 425].

Варто зазначити, що українська наукова думка пояснює сутність міграційних процесів переважно з погляду економічних і юридичних факторів, що дещо звужує саме поняття й не розкриває всі аспекти явища міграції, особливо в умовах розвитку сучасного світового співтовариства.

У російській політологічній думці вченим Ю. Єфімовим був виділений окремий напрям – політична міграціологія. Дослідник довів, що в умовах глобалізації міграційні потоки стають невід'ємним компонентом політичного процесу. Це проявляється в політизації міграції, з одного боку, і в детермінованості політики міграцією, з іншого боку. Варто зазначити, що ефект політизації міграції виявляється в бажанні мігрантів артикулювати власні культурні, соціально-економічні, політичні та конфесійні інтереси шляхом створення нових громадських рухів і політичних партій. На прикладі сучасних розвинених держав можна спостерігати, що міграційна тематика дійсно перетворюється в одне з основних питань міжпартійної політичної боротьби. Зростання політичної культури й активності мігрантів викликає внутрішньополітичні зрушення, сприяє зміні політичної реальності приймаючого суспільства, що може створювати реальну загрозу національній і громадській безпеці [8, с. 40].

На противагу негативним наслідкам сучасних масштабів міграційних процесів виступає праця Дж. Мозеса [13] «Міжнародна міграція: останній рубіж глобалізації», незважаючи на її досить нейтральну назву, насправді є заклик до скасування

імміграційного контролю. Зазначається, що якщо існує вільний рух ідей, товарів та інших матеріальних ресурсів у сучасному світі, то чому міграційне законодавство розвинутих країн стає дедалі жорсткішим і своїми положеннями лише фіксує засоби експлуатації іммігрантів. Автор відстоює позицію, що місце народження не є визначальним фактором і не повинно ставати перешкодою на шляху реалізації власного потенціалу людини.

Сьогодні люди керуються не лише економічними показниками у виборі країни для проживання, а й політичними, а саме: рівнем стабільності політичної влади та її легітимністю, а також забезпеченням дотримання прав і свобод людини. Також важливими для розуміння сутності явища є економічні аспекти, які розкривають найбільш поширені причини міграційних рухів. Світова спільнота загалом виграє від вільного переміщення робочої сили між країнами, оскільки відбувається перерозподіл робочої сили на ринку досконалої конкуренції: під впливом попиту і пропозиції робоча сила мігрує туди, де вона здатна зробити більший внесок у світове виробництво.

Дж. Мозес наполягає на необхідності вільної й необмеженої міграції, проте він не зазначає, як боротися з негативними наслідками міграційних процесів. Дуже самонадіяно з боку автора звучить ідея про єдине світове співтовариство, яке живе в злагоді й де люди можуть вільно переміщуватися заради пошуку кращих умов для реалізації свого потенціалу.

Дослідники, розглядаючи міграцію, зосереджуються на її причинах, наслідках, вимірах у цифрах, проте не дають визначення предметові обговорення. Але потреба в чіткому визначенні є, вона стає все актуальнішою, якщо зважити на зростаючу диверсифікацію міграційних потоків. Для полегшення вивчення як давно існуючих, так і нових видів міграцій важливо чітко детермінувати якнайширше коло цих видів і класифікувати їх за певними критеріями. Саме цей аспект автор розглянутої книги не взяв до уваги. У нього є багато ідилічних ідей стосовно запровадження вільної міграції, але немає чіткого опису механізмів і способів, як ці ідеї втілити в життя.

Отже, за своїм обсягом міграція є надзвичайно широким поняттям, а тому воно, не конкретизоване концептами більш детального змісту, є лише виключно абстрактним уявленням, яке не відображає якостей і властивостей окремих сфер міграційного буття чи міграційних відносин. На нашу думку, політична міграція – це передусім опозиційне ставлення до наявного політичного режиму в країні.

Ми вважаємо, що політична міграція за останні роки досягла глобальних обсягів, які перетворили її з різновиду міграції на окреме та самостійне поняття, що за своєю сутністю й масштабами стоїть поряд із трудовою міграцією, яка в ХХІ ст. частіше за все зумовлена саме неспроможністю наяв-

ної політичної системи забезпечити необхідними ресурсами населення тієї чи іншої держави.

Розмаїття методологічних підходів до вивчення процесів глобальної міграції, теоретичних інтерпретацій її сутності й оцінних суджень щодо її впливу та наслідків свідчить про складність, масштабність, багатofакторність і неоднозначність природи цього явища. Це дає підставу інтерпретувати світові міграційні процеси як об'єктивний процес створення цілісної глобальної економіки, міжнародно-політичного оформлення цієї цілісності й прагнення транснаціональних еліт скористатися її можливостями для налагодження системи глобального управління та контролю.

Аналіз великого масиву літератури і джерел показав, що різноманітні аспекти світової міграції сьогодні є однією з найактуальніших тем у науковому дискурсі, що свідчить про неабиякий вплив, який чинять процеси глобалізації на світову спільноту в XXI ст.

На думку як вітчизняних, так і зарубіжних учених, міграція нині несе в собі значний масив можливостей, які, відповідно, породжують загрози світового масштабу. Тому в науковому колі виникають спори стосовно позитивних і негативних сторін глобалізації, що зумовлює формування різних концепцій міграції та підходів до неї. Зростання інтересу науковців до політичних причин і наслідків міграції свідчить про актуальність досліджуваної проблеми й зумовлює необхідність конкретизації поняття політичної міграції, яка, на нашу думку, є рухом людських ресурсів, зумовленим передусім політичним режимом держави, методами та механізмами реалізації наявного курсу розвитку в тій чи іншій країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глоссарий по миграции, МОМ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/serial_publications/Glossary_eng.pdf.

2. Дергачев В.А. Международные экономические отношения : [учебник для вузов] / В.А. Дергачев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 368 с.

3. Европейский комитет по миграции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.coe.int/t/dg3/migration/European_committee_on_Migration/default_en.asp.

4. Ефимов Ю.Г. Миграция в современном политическом процессе : автореф. дисс. ... докт. полит. наук : спец. 23.00.02 «Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии» / Ю.Г. Ефимов. – Ставрополь, 2007. – 41 с.

5. Кряклина Т.Ф. Понятие этничности и причины ее воспроизводства / Т.Ф. Кряклина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2012/Politologia/10_112064.doc.htm.

6. Методология и методы изучения миграционных процессов : [междисциплинарное учебное пособие] / под ред. Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В. Мукомеля ; Центр миграционных исследований – М., 2007. – 370 с.

7. Николаєвський В.М. Теоретико-методологічні засади вивчення міграції населення / В.М. Николаєвський, Н.Є. Прохоренко // Вісник міжнародного слов'янського університету. – 2009. – Т. 12. – № 1. – С. 34–39.

8. Политологический словарь-справочник / авторы-составители: Д.Е. Погорелый, В.Ю. Фесенко, К.В. Филиппов ; под общей редакцией С.Н. Смоленского. – М. : Эксмо, 2008. – 320 с.

9. Юськів Б.М. Глобалізація і трудова міграція в Європі : [монографія] / Б.М. Юськів. – Рівне : Видавець О.М. Зень, 2009. – 476 с.

10. Bartram D. International Labor Migration: Foreign Workers and Public Policy / D. Bertram. – New York : Palgrave Macmillan, 2005. – 199 p.

11. Massey, Douglas S. An Evaluation of International Migration Theory; The North American Case, Population and Development 1994, Review 20: P. 699–751.

12. Migration for Development: Within and Beyond Frontiers. – N.Y. : IOM, 2006. – 436 p.

13. Moses Jonathon W. International Migration: Globalization's Last Frontier / Jonathon W. Moses. – Canada, 2006. – 277 p.

14. Weiner M. The Global Migration Crisis. New York, 1995. 253 p. ; Zolberg A. R. The Next Waves: Migration Theory for a Changing World // International Migration Revue. – 1989. – № 23. – P. 403–430.